

ملاکات احکام
و شیوه‌های استکشاف آن

سیدمحمدعلی ایازی

ملاکات احکام و شیوه‌های استکشاف آن

سید محمد علی ایازی

- ناشر: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
- معاونت پژوهشی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم
- تهیه: پژوهشکده فقه و حقوق
- ویراستار: بوذر دیلمی معزی
- چاپ: باقری
- چاپ دوم: بهار ۱۳۸۹
- شمارگان: ۱۴۰۰
- قیمت: ۶۵۰۰۰ تومان
- عنوان: ۴۲؛ مسلسل: ۲۲۷

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

نشانی: قم، میدان شهداء، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

تلفن: ۷۸۲۲۸۲۳، دورنگار: ۷۸۲۲۸۲۴

ص.ب: ۳۷۱۸۵/۳۸۵۸

وب سایت: www.isca.ac.ir

پست الکترونیک: nashr@isca.ac.ir

ایازی، محمد علی، ۱۳۳۳ -

ملاکات احکام و شیوه‌های استکشاف آن / سید محمد علی ایازی، [برای] پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشکده فقه و حقوق - قم، دفتر تبلیغات اسلامی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۶.

۶۱۶ ص.

ISBN:978-964-2636-27-3

۶۵۰۰۰ ریال:

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه، ص [۵۸۷] - ۱۶۰۶ همچنین بصورت زیرنویس.

نمایه.

۱. فقه - روش‌شناسی. ۲. فقه - فلسفه. الف. پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشکده فقه و حقوق.

ب. عنوان.

۲۹۷/۳۰۱

BP ۱۶۹/۲/ الف ۶۷

فهرست

۱۱	سخنی با خواننده
۱۴	سرآغاز
۲۷	فصل اول: سیر و تاریخچه بحث ملاکات
۲۷	توضیح مفاهیم و تبیین قلمرو
۲۷	مقدمه
۲۹	مقاصد و اهداف
۳۰	ارتباط مقاصد با مصالح
۳۲	مقاصد و سد ذرایع
۳۳	علت و علل
۳۵	سبب حکم
۳۶	فرق علت و سبب
۳۷	معنای حکمت
۳۸	تفاوت حکمت با علت
۳۹	مناسبت
۴۰	مناسبت حکم و موضوع
۴۱	مناط
۴۲	ملاک و ملاکات
۴۴	الغای خصوصیت
۴۷	قیاس
۴۸	جمع‌بندی مقدمه
۴۹	سیر تاریخی بحث ملاکات احکام
۴۹	پیش‌درآمد
۵۲	سابقه بحث فلسفه و مقاصد و علل احکام در اهل سنت

۵۸	سابقه بحث فلسفه احکام در بین اصولیان شیعه
۷۹	ملاکات احکام در کتاب‌های فقیهان شیعه
۹۱	دوره جدید طرح ملاکات احکام در میان دانشوران معاصر
۹۲	علامه ابوالحسن شعرانی و ملاکات احکام
۹۳	امام خمینی و بحث ملاکات احکام
۹۶	شهید مطهری و ملاکات احکام
۹۹	شهید صدر و ملاکات احکام
۱۰۱	محمدتقی حکیم و بحث قیاس و ملاکات
۱۰۴	بهادلی و ملاکات احکام
۱۰۵	علامه طباطبائی و ملاکات احکام
۱۰۷	جمع‌بندی
۱۰۷	مهوریت علم مقاصد در شیعه
۱۰۹	مهوریت بحث ملاکات احکام
۱۱۵	فصل دوم: روش برخورد قرآن و سنت در بیان ملاکات و علل احکام
۱۱۵	روش برخورد قرآن و سنت در بیان علل و ملاکات
۱۱۵	روش قرآن درباره علل احکام
۱۱۵	تمهید (۱)
۱۳۸	جمع‌بندی
۱۴۲	روش برخورد اهل بیت:
۱۴۲	تمهید (۲)
۱۴۲	بیان مصالح و مفاسد
۱۶۷	جمع‌بندی
۱۶۹	فصل سوم: مبانی ملاکات احکام
۱۶۹	مقدمه
۱۷۳	۱. تبعیت احکام از مصالح و مفاسد
۱۷۴	ادله تبعیت احکام از مصالح
۱۸۹	ادله مخالفان تبعیت احکام از مصالح
۲۱۲	ادله مخالفان ادراک مصلحت
۲۱۳	الف) توقیفی بودن، شاهدی است بر عدم توانایی شناخت ملاکات
۲۲۶	۲. جایگاه عقل در شریعت
۲۲۶	مقدمه
۲۲۷	مفهوم عقل
۲۲۸	قلمرو استفاده از عقل
۲۲۹	تاریخچه بحث

۲۳۴ ۱. عقل قطعی
۲۳۶ ۲. عقل غیر قطعی
۲۴۱ کاربرد ادراکات عقلی غیر قطعی در کلمات فقها
۲۴۵ ابعاد سلبی قلمرو عقل
۲۴۸ عقل در نصوص دینی (قرآن و سنت)
۲۵۳ مخالفان جدی عقل در اهل سنت و شیعه
۲۵۴ ریشه‌های مخالفت با عقل در استنباط احکام
۲۶۰ عقل در نگاه نوپردازان مسلمان
۲۶۴ مبانی استفاده از عقل در دیدگاه نوپردازان
۲۶۶ کارایی عقل در کشف ملاکات احکام
۲۶۸ ۳. جایگاه عرف در شریعت
۲۶۸ مقدمه
۲۶۹ معنای عرف
۲۷۱ تحولات عرفی
۲۷۲ چگونگی پدید آمدن تحولات
۲۷۵ ساختار تحولات عرفی
۲۷۷ کاربرد عرف
۲۷۹ حجیت عرف با توجه به تحولات آن
۲۷۹ تفرق میان عرف و حکم عقل
۲۸۶ مسئله تخصیص عام با عرف
۲۸۸ ملاکات احکام و تحولات عرفی
۲۸۹ ۴. تأثیر معرفت بشری در معرفت کنه شریعت
۲۹۰ ادله تأثیر معرفت بشری
۲۹۳ ۵. تاریخ‌مندی
۲۹۵ مفهوم تاریخ‌مندی
۲۹۶ مبانی تاریخ‌مندی
۲۹۹ دلایل و شواهد تاریخ‌مندی
۳۰۸ لوازم تاریخ‌مندی و تأثیر آن در فهم شریعت
۳۱۱ کشف ملاک یا روش تجرید احکام تاریخی
۳۱۲ پاسخ به شبهات تاریخ‌مندی
۳۱۵ ۶. اجتهاد مبتنی بر غایات و مقاصد
۳۱۷ نسبت میان مقاصد و ظواهر احکام
۳۱۸ مقاصد و مصالح در مسیحیت
۳۲۰ رابطه بحث مقاصد با فلسفه فقه

۳۲۲	اثبات مقاصد در احکام
۳۲۲	۱. ذکر مقاصد به دلیل عقل
۳۲۵	۲. ذکر مقاصد در قرآن
۳۲۷	۳. استناد به قواعد
۳۲۹	۴. بهره‌گیری فقهای شیعه از علم مقاصد
۳۳۳	قلمرو مقاصد از دیدگاه فقهای شیعه
۳۳۵	پی‌آمد بی‌توجهی به مقاصد در احکام
۳۳۸	تقسیمات مقاصد احکام
۳۴۱	معیار تفکیک مقاصد کلی و خاص
۳۴۴	مقاصد ذاتی و مقاصد عرضی
۳۴۵	روش تفکیک مقاصد ذاتی از عرضی
۳۴۸	رابطه مصالح با مقاصد
۳۵۱	مبنای مصلحت در فقه شیعه
۳۵۷	عوامل کم‌توجهی شیعه به بحث مصالح
۳۵۹	ضوابط و معیارهای صدق مقاصد و مصالح
۳۶۱	رابطه مقاصد شریعت و ملاکات احکام
۳۶۲	۷. جایگاه ملاک در میان مفاهیم نزدیک به آن
۳۶۵	روشن شدن صورت مسئله
۳۶۹	ضرورت اکتشاف ملاک
۳۷۳	قلمرو استکشاف ملاک
۳۷۶	تعریف احکام تعبدی
۳۷۷	شاخصه‌های احکام عبادی
۳۸۰	شاخصه‌های احکام توصلی
۳۸۰	دلایل تصلب و موضوعیت داشتن احکام عبادی
۳۸۳	تعریف احکام غیر تعبدی
۳۸۴	ویژگی‌های احکام معاملی
۳۸۹	ادله مخالفان استکشاف ملاک
۳۹۹	جمع‌بندی فصل
۴۰۵	فصل چهارم: روش‌های کشف ملاکات
۴۰۵	شیوه‌های اکتشاف ملاک
۴۰۵	مقدمه
۴۰۷	۱. قیاس
۴۰۹	مقدماتی در باب شناخت قیاس
۴۵۲	ضرورت قیاس

۴۵۲ حجیت قیاس
۴۵۳ ادله مخالفین قیاس
۴۶۰ سیر اندیشه عالمان شیعه درباره قیاس
۴۶۲ فضل بن شاذان نیشابوری (م ح ۲۶۰ ق.)
۴۶۳ ابن جنید اسکافی (م ح ۳۷۷ ق.)
۴۶۳ شریف رضی (م ۴۰۶ ق.)
۴۶۴ شیخ مفید (۴۱۳ ق.)
۴۶۵ سیدمرتضی علم الهدی (م ۴۳۶ ق.)
۴۶۷ شیخ طوسی (م ۴۶۰ ق.)
۴۶۸ محقق جلی (م ۶۷۶ ق.)
۴۶۹ محقق کرکی عاملی (م ۹۴۰ ق.)
۴۶۹ محقق اردبیلی (م ۹۹۳ ق.)
۴۷۰ وحید بهبهانی (م ۱۲۰۶ ق.)
۴۷۴ شاگردان وحید بهبهانی
۴۷۶ سیدعبدالله شیرازی (م ۱۲۴۲ ق.)
۴۷۷ شهید مطهری (م ۱۳۵۸ ش.)
۴۷۸ شهید صدر (م ۱۴۰۰ ق.)
۴۷۹ محمدتقی حکیم (م ۱۴۲۳ ق.)
۴۸۱ قلمرو قیاس
۴۸۲ ۲. علت
۴۸۲ مقدمه
۴۸۴ اقسام علت
۴۸۵ ادوات علت
۴۸۶ قلمرو علت
۴۹۰ شرایط علیت حکم
۴۹۷ مخالفت با استناد به علت
۴۹۹ ادله مخالفان استناد به علت
۵۰۶ اجتهاد در علت
۵۰۷ پاسخ به استدلال
۵۰۸ ادله مخالفان علل اجتهادی
۵۱۵ روش های دست یابی به علت
۵۲۰ تقسیمات مناسبت
۵۲۲ بررسی ادله مخالفان مناسبت
۵۲۴ پاسخ به اشکالات

۵۲۶	جایگاه حکمت در استنباط علل احکام
۵۲۹	اعتماد به حکمت مشروط به شرایط
۵۳۴	محدوده دلالت آن بر علت
۵۳۵	دلایل نپذیرفتن مسلک سبر و تقسیم
۵۳۶	پاسخ اشکالات
۵۴۰	سابقه استفاده از تنقیح مناط
۵۴۲	اهمیت تنقیح مناط
۵۴۲	تنقیح مناط و الغای خصوصیت
۵۴۳	تعریف الغای خصوصیت
۵۴۳	مبنای الغای خصوصیت
۵۴۵	جایگاه الغای خصوصیت
۵۴۶	الغای خصوصیت در روایات اهل بیت:
۵۴۹	تنقیح مناط و تخریج و تحقیق آن
۵۴۹	تخریج مناط
۵۵۰	فرق تنقیح مناط و تخریج مناط
۵۵۲	تحقیق مناط
۵۵۵	حجیت تنقیح مناط
۵۵۹	اصل در تعلیلات احکام
۵۶۱	۳. استقرا و جایگاه آن در ملاکات احکام
۵۶۱	اهمیت استقرا در فقه اسلامی
۵۶۳	معنای استقرا
۵۶۴	تفاوت استقرا با تمثیل
۵۶۴	اقسام استقرا
۵۶۵	زاویه‌های کاوش در استقرا
۵۶۵	کاربرد استقرا در فقه
۵۶۶	مشکلات استقرا
۵۶۸	راه‌حل‌های حجیت و اثبات استقرا
۵۷۱	حل مشکلات استقرا در فقه
۵۷۴	سابقه بحث و به کارگیری استقرا در فقه
۵۷۶	موارد استقرا در احکام
۵۸۱	نقش استقرا در کشف ملاکات
۵۸۴	جمع‌بندی فصل
۵۸۷	کتاب‌نامه

سخنی با خواننده

اهمیت و ظرفیت ملاکات احکام در استنباط و نقش آن جهت دست یابی به حکم مسائل مستحدثه بر آگاهان و عالمان به استنباط و اقتضات و مراحل دشوار آن پوشیده نیست. این اندیشه که فارغ از توجه به ملاکات و تنها با بررسی و به کارگیری مباحث و قواعد مربوط به الفاظ می‌توان در حل مسائل مستحدثه به نتایج متین و استوار فقهی دست یافت؛ آسیب‌های جدی در آستین دارد.

اذعان باید داشت ظرفیت و قابلیت نهفته در ملاکات هنوز به صورت کامل در اصول شناخته و در فقه استحصال نشده است، آنچه رخ داده و در جریان است فراتر از فعال شدن بخش‌هایی از این مبحث و یا بهره‌گیری نسبی از آن در استنباط نیست. این مقدار نیز بیش از این که ناشی از یک مطالعه سامان داده و سازماندهی شده باشد، حاصل ظهور و بروز قابلیت‌های عظیم خود ملاکات احکام است که رخ دادن آن در مسیر یک تاریخ کهنسال که بر بحث‌های فقهی گذشته، امری خارج از توقع نیست.

حائز اهمیت است بدانیم شناسایی ظرفیت‌های ملاکات به دلیل «حجت محوری فقه» از یک طرف، و جای‌گیری این ظرفیت‌ها در درون‌نمایه‌ها و لایه‌های زیرین معانی نهفته در نصوص قرآنی و روایی از پیچیدگی خاصی برخوردار بوده و طبعاً نیازمند به نظریه‌پردازی است.

مروری بر این مبحث ما را با محورهایی آشنا می‌سازد که در صورت طرح و بحث آن‌ها تحولی علمی و قابل استفاده در استنباط را بر اساس ملاکات می‌توان رقم زد. نظام و ساختار بحث از ملاکات را می‌توان به صورت زیر ارائه کرد:

۱. ماهیت‌شناسی ملاکات

۱.۱. تعریف ملاکات احکام

۱.۲. تعیین نسبت و یا تفاوت آن با واژگان مشابه

۱.۳. عناصر قوام بخش به ملاکات

۱.۴. ویژگی‌های ملاکات

۲. ضرورت‌شناسی بحث از ملاکات

۲.۱. نقش‌شناسایی ملاکات در دستیابی به قواعد فقهی جدید

۲.۲. نقش‌شناسایی ملاکات در نظریه‌پردازی فقهی

۲.۳. نقش‌شناسایی ملاکات در ارائه احکام مستحدثه

۳. مباحث ثبوتی ملاکات (اثبات وجود ثبوتی برای ملاکات)

۴. مباحث اثباتی ملاکات (به معنای دستیابی به آن‌ها)

۴.۱. کشف‌پذیری و یا ناپذیری ملاکات احکام شرعی

۴.۲. راه‌های کشف ملاکات احکام در صورت قول به کشف‌پذیری آن‌ها

۵. قلمرو ملاکات احکام

۶. لازم بودن و یا نبودن تحصیل ملاکات بر مکلف

کتاب حاضر حاصل دقت‌ها، تتبع‌ها و ایده‌پردازی‌های فاضل ارجمند جناب حجة الاسلام والمسلمین سید محمد علی ایازی است که نسبت به مبحث مهم ملاکات روا داشته شده است.

به یقین دیدگاه‌های ارائه شده در این کتاب دستمایه‌ای مناسب و قابل استفاده برای کسانی است که به جاده این بحث کمتر کوفته شده پای می‌نهند.

این پژوهشکده بر خود لازم می‌داند از حضرات آقایان حجج اسلام و المسلمین سید علی حسینی، سعید واعظی و سیف الله صرامی که زحمت ارزیابی مرحله‌ای این تحقیق را متحمل شده‌اند و حضرات آقایان حجج اسلام و المسلمین مهریزی و فخار اصفهانی که زحمت حضور در شورای پژوهشی را پذیرفته و به ارزیابی پرداخته‌اند، سپاسگزاری و قدردانی کند.

در پایان ضمن سپاس از محقق گرامی، از مدیر محترم گروه فلسفه فقه و حقوق اسلامی جناب حجة الاسلام و المسلمین ضیائی‌فر که در طول تحقیق کوششی در خور را جهت ارزیابی، نظارت و ارائه نکات ارزشمند به انجام رسانید تشکر می‌کنیم.

احمد مبلغی

مدیر پژوهشکده فقه و حقوق